

DAVRANIŞSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE DİĞER ÜLKE ÖRNEKLERİ¹

Hilal MOLA

Dr.Öğr.Üyesi, Atatürk Üniversitesi

hilal.karatas@atauni.edu.tr

orcid.org: 0000-0002-2707-5577

Özet

Doğal kaynakların hızla tükenmesi, iklim değişiklikleri ve çevresel problemler, insan nüfusunun giderek artması kaynakların kıt olması ve dolayısıyla yaşam kalitesinin tehdit altında olması nedeniyle sürdürülebilirlik kavramı günümüzde oldukça önemli bir hale gelmiştir. Gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakabilmek, kıt kaynakları etkili bir şekilde kullanabilmek için ekonomik gelişmelerin çevre ile uyumlu şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Sürdürülebilirliğin sadece çevre ile konularda sınırlı kalmaması ve ekonomik açıdan da toplumları oldukça etkilemesi nedeni ile hükümetler tarafından birçok çözüm yolu bulunmaya çalışılmıştır. Bu noktada davranışsal iktisat politikaları oldukça dikkat çekmektedir. Geleneksel iktisat modellerinden farklı politikalar savunan davranışsal iktisat, sürdürülebilirlik açısından etkili stratejiler geliştirmeye olanak tanımasıyla son zamanlarda hükümetler tarafından kullanılan politikalar haline gelmiştir. Özellikle dürtme politikaları, çerçeveleme, kayıptan kaçınma, sosyal normlar, sürü psikolojisi, anlık geri bildirim araçlarıyla, bireyleri geri dönüşümlere ve enerji, su tasarrufu yapmaya ilaveten karbon ayak izini azaltmaya yönelik davranışlarda da bulunabilmektedir. Bu sayede davranışsal iktisat kapsamında politikalar ile bireylerde farkındalıklar artırılarak hem devlet bütçelerine katkı sağlanacak hem de sürdürülebilirlik politikaları daha etkin hale getirilebilecektir. Bu çalışmada da bireylere herhangi bir yasal zorunluluk uygulamadan, davranışsal iktisat politikaları ile sürdürülebilir davranışları gönüllü olarak benimsemelerinin nasıl olabileceği ortaya koyulmuş ve uluslararası örnekler incelenerek, bu yaklaşımların Türkiye'de uygulanabilirliği kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda; özellikle dürtme ve varsayılan tercih stratejilerinin sürdürülebilirlikte oldukça etkin olduğu, uygulanan politikalar ile enerji ve su tasarrufu sağlanırken bireylerin küçük dokunuşlarla geri dönüşümlere yönlendirilebileceği ve karbon ayak izini azaltacak davranışlar sergileyebildikleri görülmüştür. Bu örnekler ışığında Türkiye'de uygulanabilecek çözüm önerileri sunulmuş ve sürdürülebilir davranışların teşvik edilmesi yanı sıra bu davranışlarda süreklilik sağlanması açısından davranışsal iktisat politikalarının nasıl etkin kullanılabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal İktisat, Sürdürülebilirlik Stratejileri, Dürtme Politikaları

¹ Bu çalışma 20-21 Kasım 2025 tarihinde, Uluslararası Sürdürülebilir İşletmecilik ve Ekonomi Stratejileri Kongresi'nde özet bildiri olarak sunulmuştur

Research Article

SOLUTION PROPOSALS FOR SUSTAINABILITY IN TÜRKİYE WITHIN THE FRAMEWORK OF BEHAVIORAL ECONOMICS AND EXAMPLES FROM OTHER COUNTRIES

Hilal MOLA

Assist. Prof., Atatürk University

hilal.karatas@atauni.edu.tr

orcid.org: 0000-0002-2707-5577

Abstract

The rapid depletion of natural resources, climate change and environmental problems, the ever-increasing human population, the scarcity of resources, and consequently the threat to the quality of life have made the concept of sustainability extremely important today. To leave a livable world for future generations and to use scarce resources effectively, economic development must be carried out in harmony with the environment. Because sustainability is not limited to environmental issues but also significantly impacts societies economically, governments have sought numerous solutions. At this point, behavioral economics policies are attracting considerable attention. Advocating for policies different from traditional economic models, behavioral economics has recently become a policy used by governments because it allows for the development of effective strategies in terms of sustainability. Particularly through nudging, framing, loss avoidance, social norms, herd mentality, and instant feedback tools, individuals can engage in behaviors aimed at recycling, saving energy and water, and reducing their carbon footprint. In this way, by raising awareness among individuals through policies within the framework of behavioral economics, both contributions to state budgets and the effectiveness of sustainability policies can be achieved. This study demonstrates how individuals can voluntarily adopt sustainable behaviors through behavioral economics policies without any legal obligation, and by examining international examples, the applicability of these approaches in Türkiye has been comprehensively evaluated. The study concluded that nudging and default choice strategies are particularly effective in sustainability, and that while energy and water savings are achieved through implemented policies, individuals can be guided towards recycling with small interventions and exhibit behaviors that reduce their carbon footprint. In light of these examples, solution proposals that can be implemented in Türkiye are presented, and the effectiveness of behavioral economics policies in encouraging sustainable behaviors and ensuring their continuity is emphasized.

Keywords: Behavioral Economics, Sustainability Strategies, Nudge Policies

Giriş

Çevresel bozulmanın giderek artması sonucunda sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma terimleri son yıllarda çok fazla dikkat çekmiştir. Merkezinde enerji, ekonomi ve çevre konularını bulunduran sürdürülebilirlik kavramı hükümetler, sosyal bilimciler, doğa, fen bilimcileri ve politikacılar tarafından yerel ve ulusal çevre örgütlerine kadar geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Sürdürülebilirlik kavramının bu kadar geniş bir çerçeveyi ele alması nedeniyle farklı tanımlamalar ve farklı yaklaşımlar meydana gelmiştir (Yeni, 2014: 183). İngilizcesi “sustainability” olan sürdürülebilirlik, ilk olarak 1987’de BM Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan “ortak geleceğimiz” adlı Brundtland Raporu aracılığıyla kalkınma ile ilişkili olarak “sürdürülebilir kalkınma” şeklinde dilimize girmiştir. Sürdürülebilirlik kavramı gün geçtikçe popüler bir hal almıştır (WCED, 1987, Aktaran Şen vd. 2018:3-4).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gündeme gelmiş ve günümüzde de uluslararası tartışmaların merkezinde yer almıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının ekonomik, çevre ve sosyal boyutları da bulunmakla birlikte, başlangıçta yalnızca devletler ve politikaları ile ilişkili olduğu düşünülürken sonraki yıllarda yapılan uluslararası toplantılar ve konferanslar, sorumluluğun diğer alanlara da yayıldığını ortaya koymuştur (Engin ve Akgöz, 2013: 86). Sürdürülebilir kalkınma, hem günümüzün hem de geleceğin ihtiyaçlarını güvence altına alacak şekilde dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, doğal kaynakların tüketilmeden kullanılması ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitesine zarar verilmemesi ile mümkün olmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ile sosyal ve çevresel değerleri iç içe geçmiş bir çerçevede ele almaktadır. Başka bir ifadeyle, sosyal ve çevresel ilerlemenin sağlanamadığı durumlarda ekonomik büyümenin eksik ve uzun vadede sürdürülemez olduğu söylenebilmektedir (Semtrio, 2021).

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ortaya çıktığı günden bu yana birçok kez ve çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu durum, kavramın zamanla belirsizleşmesine yol açmıştır. Tanımlar genellikle, akademik disiplinleri yansıtabilecek biçimde şekillenmiştir. Örneğin, iktisatçılar çoğunlukla yaşam standartlarının belirli bir seviyede korunması gerekliliğine dikkat çekerken; çevre bilimciler biyoçeşitlilik ve ekolojik dayanıklılık konularını ele almış, sosyologlar ise topluluklar arasındaki sosyal bağların ve karşılıklı ilişkilerin korunmasına önem vermişlerdir (Cole, 2006: 242). Sürdürülebilir kalkınma, bugünün kuşaklarının ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama kapasitesini tehlikeye atmadan karşılayan kalkınma olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürdürülebilirliğin ekolojik, ekonomik ve sosyal olmak üzere üç boyutu vardır ve bu üç hedef özünde eşit öneme sahiptir. Her ne kadar konu çoğunlukla çevresel boyutta ele alınsa da sürdürülebilirlik yalnızca çevre politikasıyla sınırlı değildir. Bu nedenle günümüzde sürdürülebilirlik politikalarının giderek daha karmaşık hale gelen bir dünyaya uyarlanması gerekmektedir. Şimdiye kadar uygulanan önlemler çoğunlukla belirli alanlarla sınırlı, sorunun ortaya çıktığı noktaya müdahale eden çözümlerden oluşmaktadır. Oysa geleceğin sorunları çok çeşitli nedene dayanmakta ve bu nedenle tanımlanmaları oldukça zorlaştırmaktadır. Ulaşım politikalarından iklim değişikliğinin sonuçlarına uyum sağlamaya kadar pek çok alandaki tartışmalar, bu karmaşıklığı açıkça ortaya koymaktadır. Bu karmaşıklığa bir çözüm bulurken, sürdürülebilirliğin üç temel amacı ancak birlikte, serbest piyasa koşulları içinde ve açık, net kurallar çerçevesinde ele alınması da dikkate alınmalıdır (Bardt, 2012: 125). Birçok alanda etkin bir şekilde ele alınan sürdürülebilirlik ile sadece ekonomik büyüme gibi makro etkiler değil ayrıca tüketim gibi mikro etkilerde oldukça yönlendirilebilmektedir. Bu yönlendirmeler farklı farklı kaynaklarda karşımıza çıkabilmektedir.

Örneğin, sürdürülebilirlik kavramı, hükümetlerin değişen politikaları ve düzenlemeleri ile bilinçli ve gönüllü sosyal sorumluluk programları yürüten kuruluşlardan yönelen eylemler ile bireylerin tüketim alışkanlıkları değiştirmeye teşvik edilebilmektedir (Kotob, 2000:4). Bu noktada bireylerin tüketim alışkanlıklarının, çevresel bozulmanın temel belirleyicilerinden biri olduğu dikkate alındığında özellikle enerji kullanımı ve atık üretimi; doğal kaynakların tükenmesi, hava ve su kirliliği ile iklim değişikliği gibi sorunların azaltılması bireylerin daha bilinçli, sorumlu ve sürdürülebilir tüketim davranışlarını benimsemesine bağlıdır. Benimsenen bu davranışlar özellikle çevresel problemlerin arttığı günümüzde oldukça önemli sonuçlar elde etmeyi sağlayacaktır. Çünkü Aktaş ve Kaya’nın (2023) belirttiği gibi, çevresel problemler; insan sağlığı, güvenliği ve yaşam kalitesi üzerinde ciddi belirsizlikler ve tehditler yaratmaktadır. Bu sorunlarla mücadeleyle yönelik çalışmalar ise çoğu zaman, ortaya çıkan zararları sonradan telafi etmeye odaklanan onarıcı bir anlayışa dayanmaktadır. Ancak, önce kirliletim, sonra

temizleriz ya da sıcaklık artar, daha sonra düşürülür gibi yaklaşımlar, hem kirliliğin hem de iklim krizinin geri dönüşü olmayan seviyelere ulaşmasına neden olabilmektedir. Nitekim iklim değişikliği günümüzde giderek derinleşmiş, bir çevre sorunu olmanın ötesine geçerek acil müdahale gerektiren küresel bir kriz halini almıştır. Buna rağmen, iklimle mücadelede gereken hız ve kararlılık sergilenmemekte, ekonomik çıkarlar çoğu zaman çevresel kaygıların önüne geçebilmektedir (Aktaş ve Kaya, 2023:32). Çevresel bozulma problemlerinin önemli bir kısmından sorumlu olan hanehalkı harcamaları ve bu harcamalara bağlı üretim faaliyetleridir. Bu nedenle, tüketici talebinin düşük karbon salımı yaratan, kaynakları etkin kullanan ve döngüsel ekonomi anlayışını benimseyen uygulamalara kaydırılması büyük önem taşımaktadır. Böyle bir dönüşüm, aynı zamanda Paris Anlaşması ile Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda ilerlemeyi de desteklemektedir. Öte yandan, gündelik yaşamın giderek dijitalleşmesi, tüketim alışkanlıklarını yönlendirme ve bireylerin tercihlerini etkileme konusunda yeni imkânlar sunmaktadır. Bu çerçevede, bireyleri sürdürülebilir seçimlere teşvik etmek sadece çevresel bir mecburiyet değil; aynı zamanda toplumsal refah ve ekonomik sürdürülebilirlik açısından da kaçınılmaz bir zorunluluk olarak dikkat çekmektedir (Kıymahoğlu, 2025:78). Bu noktada sürdürülebilirliğin yaygınlaştırılması, tüketici tercihleri, tedarik zinciri süreçleri, teknolojik yenilikler, tarımsal uygulamalar ve finansal stratejiler gibi pek çok boyutu çerçeveyeleyen bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Çevreye duyarlı uygulamaların benimsenmesi, ekolojik farkındalığın artırılması ve sürdürülebilir politikaların hayata geçirilmesi sayesinde hem bireyler hem de kurumlar daha yaşanabilir bir geleceğin inşasına doğrudan katkı sağlayabilmektedir. Ortak hareket etme bilinci ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik kararlı bir tutum sergilenmesi ile birlikte çevresel zorlukların üstesinden gelinebilir ve daha dayanıklı ve sürdürülebilir bir küresel toplum oluşturma hedefi doğrultusunda önemli ilerlemeler kaydedilebilecektir (Amiri vd. 2024). Bu çerçevede, birey ve kurum davranışlarını şekillendiren psikolojik ve bilişsel süreçleri inceleyen davranışsal iktisat, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada etkili politika ve uygulamaların geliştirilmesi açısından önemli bir rol üstlenmektedir.

Davranışsal iktisat, bireylerin sınırlı rasyonellik, zayıf irade ve öz çıkar doğrultusunda her zaman rasyonel davranmamaya gibi özelliklerini açıklamak amacıyla, psikoloji başta olmak üzere farklı disiplinlerden elde edilen verileri kullanarak bu durumların ekonomik sonuçlar üzerindeki etkilerini incelemektedir (Camerer vd. 2006). Davranışsal iktisadın temel hedefi, neoklasik iktisat kuramlarını tamamen ortadan kaldırmak değil, aksine bireylerin her zaman tam rasyonel davranmadığını gösteren eylemleri ve psikolojik etkenleri ortaya koyarak, neoklasik modellerin daha gerçekçi ve açıklayıcı biçimde geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Kamber, 2018: 170). Davranışsal iktisadın bu amaçları, insanların günlük hayatta çoğu zaman kısa vadeli ve çevreyi yeterince düşünmeden yaptıkları tercihleri daha bilinçli ve sürdürülebilir hale getirmeye yardımcı olarak, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada aracı bir rol üstlenmektedir.

Örneğin davranışsal iktisat, enerji tasarrufu konusunda önemli gelişmeler elde etmiştir. Davranışsal iktisat politikaları ile enerji şirketleri, bireylerin enerji tüketimlerini gerçek zamanlı olarak takip etmelerine olanak tanıyan geri bildirimler sunmakta ve ayrıca tüketicilerin tüketimlerini akranlarıyla karşılaştırmalarına imkân vererek enerji kullanımını azaltmalarını teşvik etmektedir. Bu yaklaşım, insanların sosyal karşılaştırma yapma ve rekabet etme eğilimini hedefleyerek etkili bir biçimde enerji tasarrufu sağlamıştır (Halkos ve Gkargkavouzi, 2024). Ayrıca hızla ilerleyen iklim krizi ile birlikte, ülkeler karbon salımlarını azaltmak için yeni ve hızlı çözümler geliştirmek zorunda kalmış ve bu noktada da davranışsal iktisat politikaları ele alınmıştır. Arz tarafındaki dönüşümün yavaş ilerlemesi nedeniyle, iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak amacıyla talep tarafına yönelik müdahalelere daha fazla ihtiyaç duyulmuş ve bu tür müdahaleler, davranışsal ekonomi çerçevesinde geliştirilen ve tüketicilerin çevreye daha duyarlı davranışlar sergilemesini teşvik etmek amacıyla karar alma süreçlerinde yapılan düzenlemeleri kapsayan Yeşil Teşvikler olarak gerçekleştirilmiştir (Moin 2022: 347). Kısaca, davranışsal müdahaleler yoluyla bireyleri seçim özgürlüklerini sınırlamadan çevre dostu tercihlere yönlendirerek, dürtme günlük eylemlere etkili bir şekilde uyumlu hale getirilebilir. Örneğin, cihazlardaki varsayılan ayarları enerji tasarrufu modlarına değiştirmek, insanların bilinçli bir çaba göstermeden daha az enerji kullanmalarını teşvik eden klasik bir dürtmedir (Thaler ve Sunstein, 2008).

Ülkemizde davranışsal iktisat politikaları incelendiğinde sürdürülebilirlik kapsamında çok etkin bir şekilde kullanılmadığı görülmektedir. Uygulanan politikalar genellikle yasal düzenlemeler, ekonomik teşvikler ve altyapı yatırımlarıyla sınırlı kalmakta, direk tüketicileri kurumları ve şirketleri hedef alan müdahaleler sınırlı kalmaktadır. İşte bu noktada çalışmada da bireylerin çevre dostu seçimler yapma eğilimlerini daha iyi anlamayı ve yönlendirmeyi sağlayan ve ülkelerin sürdürülebilirlik politikalarını belirlerken dikkate alınması gereken bir alan olarak görülen davranışsal iktisadın araçlarını kullanarak bireylerin çevre dostu davranışlarını teşvik etmek ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye kapsamında, bu tür müdahalelerin uygulanabilirliği incelenirken, benzer politikaların diğer ülkelerdeki deneyimleri ve başarı örnekleri de ele alınarak, ülke koşullarına uygun stratejiler geliştirilmesi hedeflenmektedir. Çalışmada başta enerji tasarrufu, geri dönüşüm ve su tüketimi olmak üzere birçok alanda bireylerin davranışlarını yönlendiren yöntemler ele alınmakta ve diğer ülke örnekleri incelenerek, Türkiye’de etkili sürdürülebilirlik stratejilerinin geliştirilmesine ışık tutulmaktadır. Böylece, Türkiye’de sürdürülebilirlik politikalarının sadece yasal ve ekonomik mekanizmalarla değil, bireylerin günlük alışkanlık ve kararlarını dikkate alan davranışsal yaklaşımlarla güçlendirilmesi mümkün hâle getirilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda çalışma, literatürde büyük ölçüde ihmal edilen Türkiye özelinde davranışsal iktisat yaklaşımlarının sürdürülebilirlik politikalarına uygulanabilirliği konusundaki boşluğu dolduracak ve hem teorik literatüre hem de uygulamaya dönük politika geliştirme süreçlerine özgün bir katkı sunacaktır.

Türkiye’de Sürdürülebilirlik Politikaları

Ülkemizde sürdürülebilirlik kavramının gelişim sürecine bakıldığında son yıllarda dikkat çeken gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Türkiye’de hem toplumsal açıdan hem de kamu politikaları açısından oldukça önemli olan sürdürülebilirlik kavramı özellikle kentleşmede yaşanan hız, enerji tüketimindeki artışlar, atık yönetiminde yaşanan aksaklıklar ve özellikle su tüketimi açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu kapsamda enerji verimliliğinin artırılması, bireylerin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmelerinin sağlanması, geri dönüşüm uygulamalarının geliştirilmesi ve gereksiz su tüketiminin önüne geçilmesi gibi politikalar sürdürülebilirlik kapsamında öncelik tanıyan alanları oluşturmıştır. Ülkemizde sürdürülebilirlik politikaları, çoğunlukla yasal düzenlemeler, teşvikler ve kalkınma planları aracılığıyla gerçekleştirilirken, bireylerin tüketim alışkanlıkları ve davranışları da sürdürülebilirlik politikalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda Türkiye’de sürdürülebilirlik kapsamındaki çalışmalara bakacak olursak ilk olarak çevresel düzenlemeler dikkat çekmektedir. Türkiye’de sürdürülebilirlik uygulamaları, çevre konularına yönelik kurumsal ve politik ilginin temelleri 1970’li yıllara dayanmasına rağmen çevresel ve ekolojik duyarlılık anlayışı toplumsal düzeyde son zamanlarda gelişim göstermektedir. Özellikle 1978 yılında, çevreyle ilgili ulusal ve uluslararası çalışmaları yürütmek amacıyla Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı’nın kurulması, çevre konularının resmi olarak devlet politikaları arasında yer almasını sağlamıştır (Özmehmet, 2008). Ayrıca Dünya Bankası ve Avrupa Birliği’nin desteğiyle İl Bank iş birliğinde yürütülen Sürdürülebilir Şehirler Projesi, Türkiye’de şehirlerin daha sürdürülebilir hâle gelmesini sağlamak amacıyla yerel yönetimlere destek sağlamış ve kapsamlı bir yol haritası sunmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede birçok sürdürülebilirlik göstergesi oluşturulmuş ve bu göstergeler ışığında, belediyelerin ve kamu hizmetlerinin kapsamlı ve iç içe planlama yapabilme kapasiteleri, mevcut planlama eksiklikleri ve ihtiyaçları, ilgili Büyükşehir Belediyeleri özelinde değerlendirilmeye alınmıştır (İlbank.gov.tr, 2018). Türkiye sürdürülebilirlik amaçlı yaşanan bir başka gelişme ise Paris İklim Anlaşması olmuştur. Bu anlaşma ile Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında 2015 yılında kabul edilmiş ve 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. Mart 2021 itibarıyla 191 ülke anlaşmaya taraf olmuştur. Anlaşmayı onaylamayan ülkeler Eritre, İran, Irak, Libya ve Yemen’dir; bunlar arasında en yüksek emisyonu sahip ülke İran’dır. ABD 2020’de anlaşmadan çekilmiş, 2021’de yeniden katılmıştır. Türkiye ise anlaşmayı 7 Ekim 2021 tarihinde onaylamıştır. Paris Anlaşması, 2020 sonrası dönemde iklim değişikliğiyle mücadele ve küresel dayanıklılığın güçlendirilmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır (Bolayır ve Eroğlu, 2024: 5). Türkiye’de sürdürülebilirlik kapsamında yapılan bir başka çalışma ise Türkiye’de 2007 yılında Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği’nin kurulması olmuştur. Bu dernek ile sürdürülebilir yaşam alanlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması bakımından ülkemizde önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır (Ballı, 2019:468). Özellikle Diyarbakır’da gerçekleştirilen Güneş Evi Projesi çevre dostu bina uygulamalarına güzel bir örnek teşkil etmiştir. Konut

elektriklerinin güneş enerjisi ile karşılanmasıyla amaçlandığı bu projenin uygulama alanı özellikle elektrik kaçak ve kayıplarının yoğun olduğu bölgede uygulamaya koyulmuştur. Projede belediyenin yanı sıra 74 spondordan destek sağlanmış ve projede sıfır enerji kullanımı hedeflenmiştir. Bu kapsamda projenin ekonomik boyutuna bakıldığında, sadece enerji giderlerinden elde edilen tasarruf sayesinde yapılan harcamalar, 5 ila 10 yıl arasında geri kazanılacağı dikkat çekmiş ve projenin uzun vadede etkin bir çözüm sunduğu görülmüştür. Yapılan projede, toprak altı enerji kullanımı, güneş duvarları, sera sistemleri, biyolojik arıtma ve ahşap taşıyıcı sistem gibi yenilikçi teknik özellikler kullanılmış ve bu özellikler sayesinde %100 enerji tasarrufu sağlanmıştır (Şenol, 2009:68). Türkiye’de sürdürülebilirlik açısından Çevre ve Orman bakanlığı tarafından da birçok proje uygulamaya koyulmuştur. Bu uygulamalar kapsamında Türkiye Çevresel Veri Değişim Ağı’nın Kurulması Projesi, Batı Toros Dağları Orman Ekosistemlerinin Sürdürülebilir Yönetimi Projesi, İklim Değişikliğinin Etkisinin Azaltılması ve Biyolojik Çeşitliliğin Korunması İçin Türkiye Sulak Alanlarının Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı Projesi ve İnsan Refahı ve Beslenmesinin İyileştirilmesi İçin Biyoçeşitlilik Koruma ve Sürdürülebilir Kullanımının Düzenlenmesi Projeleri gerçekleştirilmiştir (Kaya vd, 2010: 411). 1992 yılından itibaren Ulusal Çevre ve Kalkınma Programı Çerçevesinde oluşturulan Proje Koordinasyon Birimi tarafından Türkiye’de Çevresel Kurumsal Yapılanma ve Yönetim Ulusal Programı başlıklı T.C Hükümeti ile İşbirliği, GAP Bölgesel Çevre Yönetimi Çalışması, Adıyaman’da Eko-Kent Planlaması ve Yerel Gündem 21, Batman’da Sürdürülebilir Kentsel Yaşam ve Toplumsal Kalkınma Programları gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Böylece sürdürülebilir kalkınmada insan boyutuna odaklanılmış ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri desteklenmiştir (Özmehmet, 2008: 1872). Ancak ülkemizde her ne kadar son yıllarda sürdürülebilir politikalar etkin olmaya başlamış olsa da, uluslararası alanda denetim ve danışmanlık hizmeti sunan KPMG şirketi tarafından yapılan araştırma Türkiye’de daha fazla sürdürülebilir politikalarla yoğunluk sağlanması gerektiğini gözler önüne sermiştir.

1993 yılından itibaren Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlaması araştırmasıyla sürdürülebilirlik raporlarının küresel gelişimini takip eden KPMG’ye ülkemiz ilk defa 2017 yılında dahil olmuştur. Yapılan bu çalışmada, ele alınan 49 ülkedeki en büyük 100 işletmenin kurumsal sosyal sorumluluk raporu yayımlama oranı %72 iken ülkemizdeki en büyük 100 işletmenin sadece yarısı kurumsal sosyal sorumluluk raporu yayımlanmıştır. Bu ortalama küresel ortalamasının oldukça altında yer almıştır (KPMG, 2017:16). Bu çerçevede davranışsal iktisat hem kurumların sürdürülebilirlik açısından farkındalığını artırmak hem de bireylerin doğru yönlendirmeleriyle sürdürülebilirlik uygulamalarının yaygınlaştırılmasını sağlamak açısından öne çıkmaktadır.

Davranışsal iktisatta etkili bir strateji olan dürtme yaklaşımı, çevre dostu seçimlerin teşviğinde, çevresel korumada süreklilik sağlamada, bireyleri ve kurumları sürdürülebilir davranışlara yönlendiren etkili bir araç olarak dikkat çekmektedir. Dolaylı bir etki olan dürtme yaklaşımları, varsayılan seçeneklerin belirlenmesi, sosyal normların gösterimi ve geri bildirim mekanizmaları gibi tekniklerle, enerji ve su tasarrufu, geri dönüşümde etkinlik ve toplu taşımaya yönelme gibi davranışları teşvik etmek amacıyla kullanılabilir (Amiri vd. 2024). Bu bağlamda Türkiye’de kamu politikası uygulayan ülkeler arasında yer almak amacıyla 2018 tarihinde Ekonomi Bakanlığı’na bağlı İhracat Genel Müdürlüğü bünyesinde Davranışsal Kamu Politikaları ve Yeni Nesil Teknolojiler Dairesi kurmuştur (Ekonomi Bakanlığı, 2018:21,108-123). Bu daire öncülüğünde Nudge Bootcamp başlığıyla çeşitli üniversitelerde düzenlenen eğitim ve çalıştaylar, dürtme temelli uygulamalara örnek gösterilebilmektedir (Kılıç, 2020: 257). Türkiye’de sürdürülebilirlik kapsamında yapılan çalışmalara bakıldığında sürdürülebilirliğin tarihi, sürdürülebilirlik raporlamaları, sürdürülebilir girişimcilik, sürdürülebilir tarım, illerin sürdürülebilirlik boyutlarını ele alan çalışmalar dikkat çekerken, birçok ülke tarafından sürdürülebilirlikte faydalanan davranışsal iktisat politikaları kapsamında ele alan çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan çalışmalara bakıldığında Gazibey vd. (2014) yaptıkları çalışmada Türkiye’de sürdürülebilirlik boyutlarını şehirler açısından değerlendirmiş ve çalışma sonucunda şehir sürdürülebilirlik indeksine göre sürdürülebilirlik açısından şehirleri sıralanmışlardır. Çalışmalarının sonucunda yeni kamu politikalarının oluşturulma sürecinde özellikle belediye yönetimlerine önemli yönlendirmeler sunmuşlardır. Koyuncu ve Karabulut (2021)yaptıkları çalışmada Türkiye ekonomisinde yenilenebilir enerji ve ekolojik ayak izinin ekonomik büyümeyi uzun dönemde nasıl etkilediği araştırılmıştır. Çalışmada 1961 ve 2015 yılları arası verilerden faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda birinci ve ikinci rejim dönemlerinde ekolojik ayak izinin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, yenilenebilir enerji

kaynaklarından sağlanan elektrik enerjisi üretiminin ekonomik büyümeyi birinci rejim döneminde negatif, ikinci rejim döneminde ise pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır. Kılıç (2020) yaptığı çalışmada sürdürülebilirlik gibi spesifik değil kamu politikaları genelinde davranışsal iktisat uygulamalarında Türkiye'yi analiz etmiş ve çalışma sonucunda ülkemizin bu sürece uyum sağlaması ve davranışsal kamu politikalarının kapsamını genişleterek daha yaygın hâle getirmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu doğrultuda eğitim ve sağlık alanları başta olmak üzere, yeşil enerji kullanımının teşvik edilmesi, trafik sorunlarının giderilmesi, vergi ödeme alışkanlığının artırılması, obezitenin önlenmesi, fiziksel aktivite düzeyinin yükseltilmesi, düzenli sağlık kontrollerinin teşvik edilmesi, el yıkama alışkanlığının kazandırılması, organ bağışının artırılması, eğitimde iyileştirmelerin yapılması, işsizliğin azaltılması ve girişimciliğin desteklenmesi gibi pek çok alanda davranışsal politikaların geliştirilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur. Amiri ise 2024 yılında yaptığı çalışma ile sürdürülebilirliğe doğru yönlendirmeyi çevre dostu tercihler kapsamında davranışsal yaklaşımlar ile ele almıştır ve çalışmada sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmede dijital yönlendirmenin artan rolü gibi temel değişimleri ve ortaya çıkan eğilimleri göstermektedir. Ayrıca, sürdürülebilir davranışları şekillendirmede teknoloji odaklı yönlendirme müdahalelerinin artan önemini belirterek, gelecekteki araştırmalar ve pratik uygulamalar için bir yol haritası sunmuştur (Amiri vd. 2024).

Diğer Ülke Örnekleri

Sürdürülebilirliği yaygınlaştırmak için sadece yasal düzenlemeler ve ekonomik teşviklerin yeterli olmaması ülkeleri sürdürülebilir davranışları yaygınlaştırmada davranışsal iktisat politikalarından yararlanmaya yönlendirmiştir. Bireylerin karar alma süreçlerinde her zaman rasyonel kararlar alamaması ve psikolojik, sosyal ve çevresel durumlardan etkilenerek karar almaları sürdürülebilirlik hedeflerinde davranışsal iktisadî vazgeçilmez kılmaktadır. Davranışsal iktisat temelli müdahalelerle, ülkeler bireylerin seçim özgürlüğünü kısıtlamadan, onları çevre dostu tercihlere yönlendirebilmekte ve dolayısıyla enerji tasarrufu, sürdürülebilir tüketim ve geri dönüşüm gibi alanlarda olumlu sonuçlar elde etmeyi hedeflemektedirler. Böylece davranışsal iktisat politikaları sürdürülebilirlik hedeflerinde oluşturulan politikaları tamamlayıcı ve güçlendirici bir rol üstlenmektedirler. Dünya genelinde örneklere bakacak olursak, Almanya, Amerika Birleşik Devleti, Kanada, İngiltere, Danimarka ve Avustralya sürdürülebilirlik politikalarında davranışsal iktisattan yararlanan ilk ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan bir çalışma ile 600.000 haneye 3 deney grubu ve 1 kontrol grubu ayarlanarak 23 ay boyunca gruplara enerji raporları verilmiştir. Bu raporlar ile haneler kendi enerji tüketimleri ile komşu hanelerin enerji tüketimlerini karşılaştırmış ve çalışma sonucunda enerji tasarrufu sağlandığı ortaya koyulmuştur (Allcott, 2011). Amerika Birleşik Devletlerinde uygulanan bu çalışmaya Opower projesi denilmektedir. Amerikanın Orta Batı ve Batı Kıyısında bulunan müstakil evlerden oluşan çoğu hanede uygulanan bu proje ile araştırmacılar, opower ev enerji raporlarının hane halkının enerji tüketimini azalttığını tespit ettiler. Ayrıca bu araştırma sonrasında ise incelemeye dahil olan hanelerin enerji tüketimlerinde uzun sürede değişiklikler gözlemlenmiştir (Abdul Latif Jameel Poverty Action Lab, t.y.)

Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da ise 2025 yılına kadar karbon nötr başkenti hedefi ile birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların başında sokak aydınlatmalarında değişiklik, bisiklet yolu kullanımı teşviki ve binaların yeşil teknolojiyle yenilenmesi, atık yönetimi, kamu altyapısı ve ulaşımın iyileştirilmesi gibi birçok proje yer almaktadır. Bu projelerde bisiklet altyapısına daha fazla yatırım yapılması ile güzel bir yol katedilerek yapılan uygulamaların sonunda 2011 yılında Kopenhag, 2005 yılına kıyasla CO2 emisyonlarını %21 oranında azalma sağlamıştır (Nikel, 2019). Güneydoğu Avustralya Bölgesi Davranışsal İçgörü Birimi tarafından yürütülen çalışmalarda, Fitbit kullanıcılarının günlük fiziksel aktiviteleri kişisel veriler üzerinden izlenmiş ve bireylere özel geri bildirimler sağlanmıştır. Özellikle daha az hareket eden bireylerde etkili olan bu yaklaşım ile günlük ortalama 1800 adım atan bireylerin, kişiye özel bilgilendirme sayesinde bu sayıyı 2646 adıma kadar yükseltebildiği ortaya koyulmuştur (BIT, 2016: 77-78). Bu uygulama her ne kadar sürdürülebilirlik kapsamında yapılmamış olsa da dolaylı yoldan sürdürülebilirliğe etkileri görülebilmektedir. Bireyleri yürümeye yönlendirilerek, daha az özel araç veya otobüs kullanımlarının dolaylı olarak azaltılacağı bu uygulama ile enerji tüketiminin ve karbon salınımının düşürülmesine de destek olunabilecektir. İşte bu tür bireyleri daha sağlıklı bir yaşam için yürümeye teşvik etmek

sürdürülebilirlik kapsamında kullanılacak bir dürtme politikası çerçevesinde de oldukça etkili olabilecektir.

Son on yılda, Kanada ve İngiltere hükümetleri başta olmak üzere pek çok ülke, artan çevresel kaygılar ve sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda kamu politikalarını şekillendirmek amacıyla özel davranışsal içgörü birimleri oluşturmuştur. Costa vd. (2025) yaptıkları çalışmada bu politikaları incelemiş ve elde ettikleri bulgular doğrultusunda, davranışsal içgörü temelli uygulamaların, bireylerin tercih özgürlüğünü sınırlamadan; bilişsel önyargılardan, toplumsal normlardan ve içinde bulunulan çevresel koşullardan yararlanarak sürdürülebilirliği desteklemede geleneksel politika araçlarını güçlendiren etkili bir tamamlayıcı yaklaşım sunduğunu ortaya koymuşlardır.

İngiltere’de, yeşil enerji varsayılan seçenek haline getirildiğinden, yenilenebilir enerji sağlayıcılarıyla kullanan hane sayısı %23 artış göstermiştir (Sunstein, 2020). Almanya’da ise sürdürülebilirlik çalışmaları hem şirketler hemde bireyler üzerinden ilerlemiştir.

1949 yılında kurulan ve dünya çapında faaliyet gösteren en büyük Alman perakende şirketlerinden biri olan Tchibo, 2006 yılından itibaren kendini sürdürülebilirlik odaklı bir şirket olarak ifade etmiştir. Şirket, bu alanda çeşitli uygulamalar geliştirmekte ve faaliyetlerine sürdürülebilirlik kapsamında devam etmiştir. Örneğin, tropik ormanlardan elde edilen sert ke-resteden üretilen bahçe mobilyalarında Orman Koruma Konseyi onaylı ahşap kullanmaktadır. 2013 yılından itibaren Türkiye dahil olmak üzere Tchibo’nun faaliyet gösterdiği pek çok ülkede dergi, katalog ve tanıtım materyallerinde yalnızca Orman Koruma Konseyi onaylı kağıt tercih edilmektedir. Ayrıca tekstil ürünlerinde, sürdürülebilir kaynaklardan elde edilen organik pamuk kullanılmaktadır (Çelik vd. 2016:282). Başka bir örnek ise yine Almanya’dandır. Almanya’nın Depozito İade Sistemi ile birlikte tüketiciler, yeniden kullanılabilir ve tek kullanımlık kapları iade etmeleri karşılığında çeşitli teşvikler almaktadırlar. Örneğin, tüm tek kullanımlık plastik şişeler, alüminyum kutular ve cam şişeler 0,25 € değerinde kabul edilmektedir. Yeniden kullanılabilir şişelerin fiyatı ise cam şişeler için 0,08 €/ya, plastik şişeler için ise 0,15 €/ya düşürülmektedir. Böylece Dünyanın en başarılı yeniden doldurulabilir içecek kapları sistemlerinden biri olarak kabul edilen bu sistemle %98’lik bir geri dönüş sağlanmıştır. Hong Kong’ta ise plastik poşet için uygulanan ek ödeme, insanların tercihlerini etkilemede oldukça etkili olmuş ve bu uygulamayla alışveriş poşetlerinin kullanımında önemli bir azalma gözlemlenmiştir (Limbu, 2024).

Sonuç

Türkiye’de sürdürülebilirlik politikalarının ekonomik teşvikler ve yasal zorunluluklar şeklinde uygulanmaktadır. Ancak davranışsal iktisadın sürdürülebilirlik politikalarını tamamlayıcı bir rol üstlendiği ülkelerde, bu politikalar daha kalıcı ve daha verimli olabilmektedir. Çünkü bireyler ve işletmeler her zaman rasyonel kararlar almamakta, alışkanlıklar, sosyal çevre, kültür ve küçük yönlendirmelerden kolaylıkla etkilenebilmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan davranışsal iktisat politikaları ile özellikle bireylerin karar alma süreçlerindeki dürtmeler sayesinde hem bireylerin hem de işletmelerin çevre dostu tercihlere yönelmesi mümkün olabilmektedir. Bu yönlendirmelerle zorunlu olmaktan çıkıp gönüllü olan sürdürülebilirlik politikalarının Türkiye’de de uygulanmaları oldukça mümkündür. Bu çalışmada da davranışsal iktisat politikalarının sürdürülebilirlik açısından nasıl kullanılabileceği ortaya koyulmuş ve bu politikaları kullanan ülkelerdeki örnekler incelenerek Türkiye açısından uygulanabilirliği belirlenmiştir. Özellikle Türkiye’de Ekonomi Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Davranışsal Kamu Politikaları ve Yeni Nesil Teknolojiler Dairesi aracılığıyla uygulanabilecek davranışsal iktisat politikaları sürdürülebilirlikte yeni bir pencere açabilecektir. Diğer ülke politikalarına bakıldığında özellikle sosyal karşılaştırmaların, geri bildirim mekanizmalarının ve varsayılan tercih belirleme örneklerinin, bireylerin enerji ve su tüketimlerinde, geri dönüşüm politikalarında anlamlı değişiklikler yaratabildiğini gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda Türkiye’de özellikle dijital platformlardan yararlanılarak dürtme politikaları uygulanabilir ve özellikle tasarruf kapsamında olumlu sonuçlar elde edilebilecektir. Bu çerçevede e-devlet ve benzeri platformlardan yararlanılarak bireylere enerji ve su tüketimi yanında geri dönüşüm ile ilgili bildirimler gönderilmesi bireylerin davranışlarını değerlendirmeye imkan tanıyacaktır. Ayrıca faturalarda benzer hanelere göre daha fazla enerji ve su tüketimini belirten bildirimler ile bireyler tasarruf davranışına yönlendirilebilecektir. Enerji ve su tüketimini kapsayan kamu spotlarının sayısı

artırılmalı, tasarruf önerileri ve karbon ayak izi gibi çevresel etkileri vurgulayan bilgilerle zenginleştirilmelidir. Davranışsal iktisat politikalarının etkin bir şekilde kullanılacağı sürdürülebilirlik konusu ise geri dönüşümlerdir. Bireylerin küçük dokunuşlarla geri dönüşüm davranışları kolaylıkla artırılabilir. Örneğin depozito iade sistemleri ve ödül mekanizmalarıyla geri dönüşüm davranışları yaygınlaştırılabilir. İlâveten bireylere mobil uygulamalar aracılığı ile gönderilecek olan anlık bilgilerde hem enerji ve su tüketiminde hem de geri dönüşümde oluşturulan alışkanlıkların devamlılığında etkili olabilecektir. Hanelere yerleştirilecek akıllı sayaçlarla da yapılabilecek günlük tüketim gösterimi bireyleri enerji ve su kullanımında tasarrufa yönlendirebilecektir. Ayrıca kamuya açık alanlarda kullanılabilecek su tüketimi ile ilgili “1 dakika fazla açık su şu kadar litre su eder” gibi afişlerde bireylerde farkındalık oluşturmaya katkı sağlayacaktır.

Toplu taşımayı artırma ve karbon salınımını azaltmada sürdürülebilirlik politikalarında oldukça önemli bir noktada yer almaktadır. Bu nedenle davranışsal iktisat politikalarında özellikle dürtme stratejilerini bu alanda yoğun bir şekilde kullanmak da ülkemizde önemli sonuçlar elde etmemizi sağlayabilecektir. Özellikle toplu taşımaları kullanmayı kolaylaştırabilecek uygulamaların yaygınlaştırılması, navigasyonlarda toplu taşımaya yönlendirmelerin yapılması ve ne kadar araç kullanımında ne kadar karbon salınımına neden olduğu belirtilen bildirimlerin bireylere gönderilmesi de ulaşımda bireyleri daha bilinçli hale getirebilecektir. Davranışsal iktisadın önemli konularından biri olan kayıptan kaçınmada bu alanda kullanılabilecek başka bir politika olabilecektir. Örneğin bireylere enerji tasarrufu yapmazsanız yılda şu kadar maddi kayıp yaşarsınız gibi bilgilerin verilmesi de etkili olabilecek başka bir politikadır.

İşletmeler açısından sürdürülebilirlik politikalarının geliştirilmesi noktasında yine davranışsal iktisat politikaları ülkemizde etkin olarak kullanılmalıdır. Özellikle varsayılan seçeneklerin kullanılması ile e-faturaların yaygınlaştırılması, ofislerde kullanılan bilgisayar, yazıcılar, makineler ve aydınlatma sistemlerinin enerji tasarrufu modunda ayarlanması, işletmelerin satın alma sistemlerinde geri dönüşüm ürünlerinin önerilen seçenek olarak sunulması, kağıt kullanımını azaltmak amacıyla belgelerin dijital yöntemler kullanılarak paylaşılması, çalışanlara toplu taşıma teşviklerinin yapılması, bisiklet gibi desteklerin sağlanması gibi basit uygulamalarda Türkiye’de sürdürülebilirliği destekleyecek nitelikte çalışmalar olabilecektir. Ayrıca enerji ve su tüketiminin çok olduğu otellerde de küçük yönlendirmeler ile hem çalışanlar hem de misafirler çevre dostu davranışlara yönlendirilecektir. Bazı otellerde uygulanmakta olan havlu ve çarşaf değişimlerinin bireylerin tercihi bırakılması düzenlemesi tüm otellere yaygınlaştırılmalı, odalarda su tüketimini azaltmak amaçlı küçük mesajlar kullanmak ve tek kullanımlık ürünlerin talep edilirse odalara koyulması, kağıt broşürler yerine QR kod kullanımının yaygınlaştırılması sürdürülebilirliği destekleyen önemli adımlar arasında yer alabilmektedir. Bu tür küçük ancak etkili düzenlemeler sayesinde, misafirlerin herhangi bir zorlanma hissetmeden çevre dostu tercihlere yönelmesi ve sürdürülebilirliği desteklemesi sağlanabilecektir.

Sonuç olarak, çalışmada tüm dünyada etkili olan sürdürülebilirlik politikalarının sadece teşvikler ve yasal düzenlemelerle sınırlı olmaması, davranışsal iktisat yaklaşımlarının bu politikaları destekleyici etkisinin kullanılması sonucunda daha kalıcı ve daha etkili olabileceği ortaya konulmaktadır. Bireyler ve işletmeler açısından bakıldığında küçük yönlendirmeler ile kolaylıkla davranış değişikliklerinin görülebildiği dikkate alındığında Türkiye’de de bu politikaların yaygınlaştırılması gerektiği önemli bir noktayı belirtmektedir. Çalışmada farklı ülkelerde uygulanan davranışsal iktisat politikalarının Türkiye’de uygulanabilirliği açısından ele alınması literatüre uygulamaya yönelik bir katkı sunmaktadır. İlâveten kamu sektörü ile özel sektörün iş birliği yaparak uygulayabileceği politikalar ile davranışsal iktisadın etkileri somut bir şekilde ortaya koyularak politika yapıcılara yol gösterici olabilecektir. Böylece davranışsal iktisat ile hem sürdürülebilirlik politikalarının geliştirilmesi yanında akademik literatüre katkı sağlanacak hem de Türkiye’nin çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada önemli bir araç olacaktır. Gelecek çalışmalarda saha uygulamalarına, deneysel çalışmalara daha fazla yer verilmesi literatüre önemli katkılar sunacaktır.

Kaynakça

- Abdul Latif Jameel Poverty Action Lab (J-PAL). (t.y.). Opower: Evaluating the impact of home energy reports on energy conservation in the United States. Erişim adresi: <https://www.povertyactionlab.org/print/pdf/node/1949>
- Aktaş, M. T., & Kaya, İ. T. (2023). Sürdürülebilirlik ve çevre dostu davranış: Yeşil dürtme uygulamaları üzerine bir inceleme. M. T. Aktaş (Ed.), Efe Akademi Yayınları içinde (ss. 31–50).
- Allcott, H. (2011). Social norms and energy conservation. *Journal of Public Economics*, 95(9–10), 1082–1095.
- Amiri, B., Jafarian, A., & Abdi, Z. (2024). Nudging towards sustainability: A comprehensive review of behavioral approaches to eco-friendly choice. *Discover Sustainability*, 5(1), 444.
- Ballı, A. (2019). Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir girişimcilik ve Türkiye’de sürdürülebilir girişimcilik. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute*, 11(29), 464–483.
- Bardt, H., vd. (2012). Auf dem Weg zu mehr Nachhaltigkeit: Erfolge und Herausforderungen 25 Jahre nach dem Brundtland-Bericht (IW-Analysen No. 82). Köln.
- Bolayır, S., & Eroğlu, İ. (2024). Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma. *Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi*, 13(1), 1–22.
- Camerer, C. F., Loewenstein, G., & Rabin, M. (2006). Behavioral economics. *Econometric Society Monographs*, 42, 181.
- Çelik, İ. E., Akman, V., Ceyhan, A., & Akman, V. (2016). Yeşil pazarlamada sürdürülebilirlik ve dünyadan bir örnek: Tchibo. *International Conference on Eurasian Economies* içinde (ss. 278–282).
- Cole, M. A. (2006). Economic growth and the environment. G. Atkinson, S. Dietz, & E. Neumayer (Ed.), *Handbook of Sustainable Development* içinde (ss. 240–253). Cheltenham: Edward Elgar.
- Costa, R., Ferrara, I., Toplak, M., Alam, A., Bowie, R., & Burnett, A. (2025). Behavioural insights and environmental sustainability: Key findings and policy implications from a systematic review. *Journal of Environmental Management*, 390, 126118.
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED). (1987). Ortak geleceğimiz. New York: Oxford University Press.
- Ekonomi Bakanlığı. (2018). Senin kararın: Kamu politikası tasarımı davranışsal yaklaşım. Erişim adresi: https://ticaret.gov.tr/data/5b9623ea13b8761ce82c5e34/senin_kararin_mi.pdf
- Engin, E., & Akgöz, B. (2013). Sürdürülebilir kalkınma ve kurumsal sürdürülebilirlik çerçevesinde kurumsal sosyal sorumluluk kavramının değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim*, 8(1), 85–94.
- Gazibey, Y., Keser, A., & Gökmen, Y. (2014). Türkiye’de illerin sürdürülebilirlik boyutları açısından değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(3), 511–544.
- Halkos, G., & Gkargkavouzi, A. (2024). Environmentalism in the light of behavioral economics. *University of Thessaly*.
- İlbank. (2018). Sürdürülebilir şehirler projesi. Erişim adresi: <https://www.ilbank.gov.tr/sayfa/surdurulebilir-sehirler-projesi-ii>
- Kamber, S. C. (2018). Davranışsal iktisat ve rasyonellik varsayımı: Literatür incelemesi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 168–199.

- Kaya, N., Çobanoğlu, M. T., & Artvinli, E. (2010). Sürdürülebilir kalkınma için Türkiye’de ve dünyada çevre eğitimi çalışmaları. 6. Ulusal Coğrafya Sempozyumu Bildirileri, 407–418.
- Kılıç, E. (2020). Kamu politikalarında davranışsal iktisadın önemi: Dünya ve Türkiye’den uygulama örnekleri. *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 4(1), 237–262.
- Kıymalıoğlu, A. (2025). Sürdürülebilir tüketim için davranışsal iktisat perspektifinden dijital dürtme. *Akıllı Gelecek: Sürdürülebilirlik, Dijital Teknolojiler ve Yönetim Perspektifleri* içinde (s. 77).
- Kotob, F. (2000). What is sustainability? Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/282184670_What_Is_Sustainability
- Koyuncu, T., & Karabulut, T. (2021). Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma ve yeşil ekonomi açısından yenilenebilir enerji: Ampirik bir çalışma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(2).
- KPMG. (2017). The road ahead. Erişim adresi: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2017/10/kpmg-survey-of-corporate-responsibility-reporting-2017.pdf>
- Limbu, S. (2024). How can behavioral science encourage sustainable decisions? Erişim adresi: <https://earth.org/how-can-behavioral-science-encourage-sustainable-decisions/>
- Moin, F. (2022). Green nudges: A review of behavioral economics-based interventions for reducing carbon emissions. *Review of Economics and Development Studies*, 8(4), 347–353.
- Nikel, D. (2019). Copenhagen aims to be world's first carbon neutral capital by 2025. Erişim adresi: <https://www.forbes.com/sites/davidnikel/2019/08/22/copenhagen-aims-to-be-worlds-first-carbon-neutral-capital-by-2025/>
- Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(12), 1853–1876.
- Semtrio, (2021).Ortak Geleceğimiz Brundtland Raporu Nedir? <https://semtorio.com/blog/brundtland-raporu-1987-nedir> Erişim tar. 03.03.2026
- Sunstein, C. R. (2020). Too much information: Understanding what you don’t want to know. MIT Press.
- Şen, H., Alpaslan, B., & Kaya, A. (2018). Sürdürülebilirlik üzerine tarihsel ve güncel bir perspektif. *Ekonomik Yaklaşım*, 29(107), 1–47.
- Şenol, S. (2009). Gayrimenkul geliştirme sürecinde yeşil binaların sürdürülebilirlik kriterleri açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness. New Haven: Yale University Press.
- The Behavioural Insights Team. (t.y.). Behavioural insights in Australia. <https://www.bi.team/blogs/behavioural-insights-in-australia/> erişim tar:03.03.2026
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma: Bir yazın taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 181–208.